

NAPLÓMBÓL

BELA DURANCI

1962. augusztus 26., vasárnap

Meleg a reggel, Ági és Kondor még alszanak. Közeledik pesti tartózkodásom vége. Váratlanul meghosszabbították a vízumomat, de ez nem jelenti azt, hogy az itt-tartózkodásomat is meghosszabbíthatom. Rendezgetem a bőröndömet. Aligha tudom belegyömöszölni a kapott könyveket, folyóiratokat és a jegyzeteimet. No, de ami a legfontosabb – van annyi anyagom, hogy egészen biztos meg tudom írni a diplomamunkámat! Szinte azt is megtehetném, hogy ne menjek el Pécsre. Minden, amire szükségem van, itt van a bőröndben, egészen új adatok tömkelege is. Ahhoz képest, hogy az egyetemen mennyi irodalom található a román kori magyar építészetéről és szobrászatról, az én bőröndöm valódi kincstár! Valószínűleg holnap mégiscsak elutazok Pécsre, onnan pedig Pélmonostoron és Zomboron keresztül haza. Ki tudja, mikor jövök ismét Budapestre?

Pécset állítólag „látni kell”, ebben mindenki megegyezik, még ezek a körülöttem lévő modernnek is. Merőben természetes, hogy Dercsényi professzor úgy gondolja, hogy „a kőtárt okvetlenül meg kell nézni, nem csak keresztül-szaladni”, de Németh Lajos is úgy véli, hogy a pécsi lapidárium domborművei valóban modernnek és lenyűgözőek. Ha mindehhez még hozzáadom Kondor véleményét, miszerint „Pécs a dzsámival a központban igazi orientális város”, attól tartok, egyedülálló élményt mulasztok el. Közben, mintegy mellékesen, Dobroviacról gondolkodom. Talán éppen ott fogok valamilyen fogódzót, kapcsolatot találni a kutatáshoz, mint ahogyan Papp Gábor ösztönzött engem arra, hogy kutassam fel a Vajdaságban Nagy István pasztelljeit? Vagyis, mindenféleképpen elmegyek Pécsre, ha csak egyetlen napra is, és punktum.

Visszaemlékezve az elmúlt napok eseményeire, megpróbálom csak úgy – „lazán” –, kiegészíteni a jegyzeteimet. Sajnos, minden összezagyválódtott, tulajdonképpen az események és az adatok „fontosságukban” ütik egymást. Tisztában vagyok azzal, hogy a *román művészet* miatt vagyok itt, de a kortárs mégiscsak felülkerekedik rajta. Lefülelem magam, mint a tanár a rossz diákot, akit a múzeumban minden érdekel a múzeumi vezető meséjén kívül. Nevek kavarnak a fejemben: Csontváry, Vajda, Derkovits, Egri, Rippl-Rónai, Czöbel és természetesen Kondor, Kassák, Ady, Bartók és Kodály . . .

Érdekes épületeket láttam Budapesten. Az Iparművészeti Múzeum, ahol Dercsényi lakik, s amely rokon az én otthoni, szabadkai épületemmel, egészen egyszerűen a középkori emlékműveknél közelebb áll hozzám. Nyugtalanít Csontváry, nem tudom hová tenni, ez nem az a nálunk népszerűhöz hasonlatos naiv művészet. Végre, jön Kondor.

– Gyere, megisszuk a kávé, és megyünk barangolni, báméskodni és beszélgetni. Találkozunk a Stojannal is . . .

Amíg isszuk a kávé, és cigarettázunk, megpróbálom neki elmagyarázni kétélyeimet. Szemmel láthatóan nem érdekli. Azt állítja, hogy akár egy szorgos „kis hangya”, összegyűjtöttem mindenfélét, tehát az, amiért jöttem, el van intézve! Őt az érdekli, mik a további terveim. Szerinte én soha nem fogok a középkorral foglalkozni. Tehát ennek megfelelően a várakozásai szerint ezentúl gyakrabban fogok jönni, de már az „élő művészet” és a művészekkel való együttműködés okán.

Áginak más programja van. Mi ketten a Kárpátia Söröző felé vesszük az irányt, ahol már vár bennünket, vagy ahol mi fogjuk majd várni Vujičić Stojant. Nemsokára tizenegy óra, a megbeszélés időpont.

Elsőként érkezünk, de hamarosan Stojan is megérkezett; mint egy szikladarab, úgy rogyott a székre, miközben megállapította, hogy nagyon meleg van.

– Jó, hogy forróság van és nem eső! Palicson éppen most nyílik a művésztelepek résztvevőinek első képzőművészeti találkozója – mondom. Stojan és Kondor abban a pillanatban ráharapott a „témára”!

Éppen belemerültünk a beszélgetésbe, a kiállításról, a művésztelepekről és kiváltképp a Nagyterasz emeletén lévő egyedülálló kiállítóteremről, amikor váratlanul betoppant egy barát! Kondor és Stojan őszinte örömmel ugrottak fel, majd némi kérdezősködés után az asztalunkhoz invitálták.

Megismertem, a beteg festő volt, akit meglátogattunk. Végre tudom, ő Korniss (Dezső), az ismert és tisztelettel övezett figura, látogatásunk után Kondor mintegy mellékesen mondott róla ezt, azt. Most azonban, a tapasztaltak alapján nyilvánvaló, hogy „történelmi” személyiséggel ülök egy asztalnál. Egy kicsit így is viselkedett. Mi voltunk a pórnép, ő a személyiség. Mellesleg, igaza volt.

Korniss leült, és azonnal vitte a szót! Először is Kondornak elmagyarázta, hogy jobban érzi magát, s ezért gondolta, sétál egyet. Aztán olyan dolgokról beszélt, amit én nem értettem. Bizonyos neveket keserűséggel a hangjában emlegetett, bizonyos lépések meglepték, s panaszkodott a mindennapok különféle kellemetlenségeire . . . Hirtelen feleszmélve megkérdezte:

– Miről beszélgettetek?

Stojan kimerítően tájékoztatta, de nem az első képzőművészeti találkozóról, hanem a „belgrádi művészetéről”. Szemmel láthatóan jól informált volt, kiemelte az „alkotói szabadságot” és a kortárs jugoszláv művészetben tapasztalható művészi poétikák sokrétűségét.

Megpróbáltam az adott pillanatban a „palicsi porondot” elvárásolni. Biztos voltam benne, hogy most ott vannak Palicson a vezető művésztelepesek: Ács Jóska, Milan Konjović, Zoran Petrović . . . megemlítettem Mića Popovićot és a *Part* című képét, ami egyúttal apropóul szolgált ahhoz is, hogy az informellról és a vele szembeni ellenérzésekről, valamint a kombinált technikákról, mint az itteni művészek mind gyakoribb megnyilvánulási formájáról s az absztrakcióról beszéljek. Természetesen megemlítettem Protičot, Vrsajkovot, Faragót és Sáfrányt, s meséltem nekik B. Szabó Györgyről, a kiváló rajzolóáról, az absztrakció elszánt védelmezőjéről, mintegy mellesleg megemlítve Bálint Endrének az „ázott várjával” kapcsolatos megjegyzését is.

Így aztán voltaképpen B. Szabó György ébresztette fel pont Korniss érdeklődését, aki kíváncsi lett Mića Popović már említett *Part* című képére is. Stojan és Kondor nem lelkesedtek a témáért. Kondor azonban őszinte érdeklődéssel faggatott a művésztelepekről. Tetszett neki, hogy a művésztelepek a képzőművészeti hagyományokkal nem rendelkező kisebb helységekből éppen a kortárs művészet iránti érdeklődést keltik fel a helybeliekben. Tetszik neki ez a fajta „szocialista mecénatúra”, illetve az, hogy a befolyásos „pártkatonák” éppen az alkotói szabadságot támogatják. Ez természetesen Kornissnak is tetszett. Ám ő eleve szkeptikusan állapította meg, hogy ez a kéthetes jótékony „légkör” a művésztelepeken édeskeves komolyabb eredmények eléréséhez. Mindent összevetve, számára „Párizs utolérhetetlen”!

A Párizssal kapcsolatos észrevétel telitalálatnak bizonyult! Rögtön mondtam is, hogy az ötvenes években a művésztelepi résztvevők zöme éppen a művésztelepeken eltöltött néhány nap alatt szerezhett első kézből információt Párizsról. Ritka volt az a művész, aki 1952-ig, vagyis az első vajdasági művésztelepek számára zentai megalapításáig, beszélhetett Párizsról.

Korniss úgy vélte, „élni kell Párizsban”, vagyis eltölteni bizonyos időt az élő, igazi művészek vonzáskörében. Azután pedig vissza kell térni és „európai szemmel kutatni és értékelni a nemzeti örökséget”. Bartókot említette, Picasót, saját magát és Vajda Lajost, az Európai Iskolát és más alkotókat.

Abban mindhárman megegyeztek, hogy az, amiről beszélnek, nem a hivatalos művészeti politika által fennenn hirdetett „népies irányzat”, hanem annál sorsdöntőbb és összetettebb valami. Első ízben hallottam, hogy valaki meglehetősen keserűséggel elítéli a „magyar cigányzenét” is. Kondor azzal indokolta, hogy ez turistáknak való „kispolgári érzélgősség” a népiesen feldíszített csárdákban. Lassan, a hamis folklórkínálatot bírálva, eljutottunk a naiv művészetig, illetve én megemlítettem Csontváryt!

Már az elkövetkező pillanatokban megértettem, hogy Csontváry csak számomra „felfedezés”. Igaz, hogy ők meg nem tudtak Ivan Generalicről vagy Emerik Fejersről. Mindannyian tudtunk viszont arról a híres 1958-as, *A modern művészet ötven éve* című brüsszeli kiállításról. Így azután felettébb érdekes eszmecsere bontakozott ki a naiv művészetéről, pontosabban arról, hogy a festő, amennyiben autentikus alkotó, egyaránt értékes, akár „naiv”, akár nem. Csontváry a példa. Bolondnak tartották. Mégis, a kiemelkedő és pártatlan szakemberek pont őt, s nem sokkalta ismertebb „okos” kortársait választották.

Megtudtam, hogy Kállai Ernő (1891–1954) nagy alapossággal foglalkozott vele s írt róla 1925-ben az *Új magyar piktúra* című könyvben. Megvan a könyv, de nem olvastam el. Szemmel láthatóan nem ez az egyetlen mulasztásom. S az is biztos, hogy nem ez lesz az utolsó!

Kiderült, hogy az Európai Iskola – ahová Korniss is tartozik – nagyra értékelte Csontváry festészetét! Valaki az avantgárdok sorában említette Ferenczy Károlyt (1862–1917), Gulácsy Lajost (1882–1932), Csontváryt és Vajdát. Eppen ebben a sorrendben, a közvetlenül a második világháború után íródott *Forradalom a művészetben . . .* című könyvre hivatkozva. Én négyük közül valami konkrétabbat csak Ferenczyről tudtam. Igencsak meglepődtem, amikor kiderült, Csontváryról 1949-ben Párizsban igen kedvezően nyilatkoztak. Állítólag elismeréssel szólt róla Jean Cassou, Picasso és Chagall is!

– Akkor Gerlóczyról miért beszéltek úgy Csontváryról, mint az 1958-as év szenzációjáról? – kérdeztem zavartan.

Később megmagyarázták. Az 1949-es párizsi kiállítás után sok mindent meséltek arról, hogy a képek elvesztek Párizsban, meg ilyesmit. Tulajdonképpen tévedésből a Szépművészeti Múzeum pincéjébe kerültek, ott heverték elfeledve évekig. Gerlóczy, a tulajdonos, hiába érdeklődött hollétük felől.

A kérdés akkor vált ismét időszerűvé, amikor a brüsszeli tárlat szervezői azon óhajuknak adtak hangot, miszerint *A modern művészet ötven éve* című kiállításon éppen Csontváry *Tengerparti sétalovaglás* című képét állítanák ki! S az összekuszálódott szálak kezdtek felfejtődni. Természetesen Brüsszel után Csontváry híres festő lett, akit többé nem lehetett „eldugni”.

A Kárpátiában folytatott beszélgetés azonban kétségkívül Korniss miatt marad számomra emlékezetes. Nem szóltam semmit, de ő járt az eszemben.

Az Európai Iskolához tartozott, akárcsak Barcsay, Bálint Endre, Egly József és mások. Akkor az Európai Iskolát adminisztratív úton, egyetlen tollvonással megszüntették, mert a szürrealizmus és az avantgárd törekvések nem voltak összeegyeztethetők a hivatalosnak számító szocialista realizmussal. Vagyis Kornisst is „eldugták” ott valahol 1949 tájékán, akárcsak Csontváryt. A dolgok pártbéli megmondhatói nemes egyszerűséggel leírtak bizonyos alkotókat. A „nép nevében” és a szebb jövő reményében megvonták tőlük azt a jogot, hogy művészek lehessenek.

Sört ittunk. Igaz, sose rajongtam a sörért, de ez egyben a legolcsóbb ital is, könnyen és hosszasan lehet fogyasztani. Egyébként is, úgy belemelegedtünk a beszélgetésbe, hogy ez már nem is számított.

– Na, írjunk alá a Bélának emléket, mondta, hogy szereti az ilyesmit – mondta váratlanul Kondor! Azonnal fogta is a söralátétet, és elsőként írta rá: Budapest aug. 26. Kondor Béla, majd odatolta Korniss elé, aki komoly arccal – mintha csak valamilyen fontos dokumentumot írta alá – biggyesztette oda a nevét: Korniss D., majd következett: Stojan D. Vujičić. Végül én is aláírtam.

Korniss aztán, mintha csak hangosan gondolkodna, arról dübnyögött valamit, hogy az iménti aláírásgyűjtés olyan, mint egy „akció”, amelynek nem sejteni a végét. Most aláírtunk, a kérdés azonban az, hogy mikor fogják ugyanezek az emberek ugyanebben az összetételben végrehajtani ugyanezt az akciót. Szerinte, ez kimondatlanul is azt a kívánságot fejezi ki, hogy „a papír maradandó érték legyen”. Akkor Stojan megmagyarázta neki, hogy néhány nappal ezelőtt találkoztunk először, s holnap elválnak útjaink. Természetesen mindannyian azt szeretnénk, ha ez a találkozó egy hosszú együttműködés és barátság kezdetét jelentené. Mellesleg arról is tájékoztatta Kornisst, hogy egyetemista vagyok, s a diplomamunkámat készítem.

Azt hiszem, Korniss egyszerűen „leírt”, amikor meghallotta, hogy a közép-korral foglalkozom.

Először Korniss távozott. Aztán Stojan búcsúzkodott egy kicsit, ideadta a névjegykártyáját, mondván, bármikor fordulhatok hozzá segítségért.

Végül Kondor és én maradtunk csak. Aztán elmentünk ebédelni egy szerényebb és a lakáshoz közelebb eső vendéglőbe. Korábban is ott ebédtünk. Azt hiszem, ez volt Kondor kedvenc helye. Talán a csend és az oda betérő „köznapi halandók” miatt érezte szinte otthon magát ezen a helyen.

Ebéd után nem hazafelé vettük az irányt, sétáltunk a Rákóczi utcán, lődörögtünk, úgy tettünk, mintha „utunk lenne valamerre”. Balra fordultunk, aztán megint balra, és így hazajutottunk a Bécsi utca 1-be. Már esteledett. Egy üzenetet találtunk, miszerint Ágota hamarosan jön. Csak azt nem tudtuk, mikor írta az üzenetet. Mulatságos volt.

Kényelembe helyeztük magunkat, abban bízván, talán könnyebben elviseljük a hőséget. Kondor Wodka Wiborovát töltött, és odakészített egy kancsó friss vizet is. Amíg ezzel foglalatoskodott, eszembe jutott, hogy ő is mindig ugyanazt a „Rögtön jövök” feliratú cédulát teszi az ajtajára. Ennek akkor van értelme, ha közvetlenül a várt vendég jövedele előtt tűzi ki. Okoskodni kezdtem az üzenet célszerűségéről más alkalmakkor.

Németh Lajos telefonált. Miután megbizonyosodott, hogy otthon vagyunk, bejelentkezett, és hamarosan meg is érkezett. Nem sokkal később Ágota is megérkezett. Üldögéltünk és beszélgettünk . . . Ágotának jutott elsőként eszébe, hogy ismét ugyanabban a felállásban vagyunk „mint amikor fényképeztünk”. Egyetértettünk, hogy tényleg minden ugyanaz, csak akkor délután volt, most meg öreg este. Lajos megállapította, az idő is éppen olyan gyorsan elrepült.

Összegezve, mi minden történt az elmúlt néhány nap alatt, s mi mindent láttam . . . ez a találkozó is elmúlt. Lajos szabadkozott és elnézést kért, amiért nem tudott több időt szánni rám . . . Kondor tréfálkozva jegyezte meg, hogy így is elég hiábavaló órát töltöttünk együtt, még csak az hiányzik, hogy Lajos holmiféle tudományoskodásra kényszerítsen bennünket!

Elmenőben Lajos abbéli reményének és kívánságának adott hangot, hogy hamarosan sikerül megrendezni Kondor szabadkai kiállítását. És természetesen sikeres diplomálást is kívánt.

Kikísértük, és nyugovóra tértünk.

Elalvás előtt a benyomásaimat rendeztettem, jegyzeteltem, az aláírásokat nézegettem a Kárpátiából elhozott soralátéten. Nem tudtam kiverni a fejből Korniss meditatálását az akcióról, amelynek beláthatatlan a vége. Ezzel a mondattal aludtam el: Mikor fogják ugyanezek az emberek ugyanebben a felállásban véghezvinni ugyanezt az akciót?

NÁRAY Éva fordítása